

Biskup, Marian

Deklaracje podatkowe miast warmińskich z roku 1572

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 616-620

1962

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

M A T E R I A Ł Y

MARIAN BISKUP

DEKLARACJE PODATKOWE MIAST WARMIŃSKICH Z ROKU 1572

Materiały skarbowe dla Warmii biskupiej z drugiej połowy XVI wieku, zawierające wykazy opłat podatkowych uiszczanych zgodnie z ogólnopolskimi uniwersałami, zachowały się tylko w znikomej liczbie. Ocalały jedynie w Muzeum Czartoryskich w Krakowie rejestry poborowe dla 3 komornictw biskupich (Braniewo, Orneta i Reszel) oraz wykazy szosu dla miasta Barczewa (Wartemborka) i Starego Miasta Braniewa z r. 1579. Materiały te zostały w latach 1932—1935 opublikowane w sposób poprawny przez H. S c h m a u c h a¹⁾. Wartość ich oceniana być musi bardzo wysoko. Zawierają one bowiem w odniesieniu do wsi szczegółowe wykazy lanów uprawnych, liczby ludności najemnej i rzemieślników wiejskich oraz obiektów przemysłowych. Dla miast przynoszą natomiast dane o wielkości szosu (tj. podatku od nieruchomości), podając przy tym nazwiska mieszkańców i ich stan majątkowy. Dlatego publikowanie dalszych materiałów tej kategorii wydaje się jak najbardziej uzasadnione.

W Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, zespół Archiwum Skarbu Koronnego (Dz. I, 52), udało się odnaleźć deklaracje podatkowe 3 miast warmińskich: Dobrego Miasta, Lidzbarka Warmińskiego i Starego Miasta Braniewa, pochodzące z marca 1572 r. Deklaracje te zostały sporządzone przez rady wymienionych miast w związku z realizacją uniwersału poborowego uchwalonego na sejmie lubelskim 11 sierpnia 1569 r. Egzekwowanie tego zostało ponownie uchwałą sejmu warszawskiego z 10 lipca 1570 r.²⁾ Realizacja uniwersału poborowego z r. 1569 na terenie 3 województw Prus Królewskich nastąpiła już w r. 1570—1571³⁾, natomiast na terenie Warmii dopiero wiosną 1572 r. Stany warmińskie otrzymały wówczas

¹⁾ H. S c h m a u c h, *Ermländische Steuerregister d. J. 1579*, Zeitschrift f. d. Geschichte und Altertumskunde Ermlands, Bd. 24, Braunsberg 1932, s. 211 i nast. — W przypisie 2 na s. 213 wydawca podał także informację o wykazie akcyzy od siodu (Malzzeise) z komornictwa Barczewa z r. 1580, znajdującym się także w Muzeum Czartoryskich w Krakowie; tenże, *Ein Steuerregister der Altstadt Braunsberg v. J. 1579*, Zeitschrift f. d. Geschichte u. Altertumskunde Ermlands, Bd. 25, s. 464 i nast.

²⁾ *Volumina legum*, t. II, Petersburg 1859, s. 102—106 i 107—108.

³⁾ Rejestry poborowe dla województw chełmińskiego i pomorskiego z r. 1570 opublikowane zostały w „Źródłach Dziejowych”, t. XXIII: *Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym*; t. XII, *Prusy Królewskie*, wyd. I. T. Baranowski, Warszawa 1911. Dla województwa malborskiego zachował się rejestr z r. 1582 opublikowany w tymże wydawnictwie. O rejestrach poborowych Prus Królewskich szerzej por. Atlas Historyczny Polski: *Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku*, oprac. M. Biskup przy współudziale L. Koca, Warszawa 1961, s. 11 i nast.

od Marcina Kromera, ówczesnego koadiutora biskupa Stanisława Hozjusza, tekst uniwersału poborowego nakazujący wpłacenie im należności na ręce Jana von Hatten, biskupiego ekonoma w Lidzbarku Warmińskim.

Składając mu należności rady miejskie jednocześnie dołączały uwierzytelnioną deklarację zawierającą uzasadnienie wysokości wpłacanej sumy. Wyszczególniano więc w niej liczbę domów mieszkalnych, bud, rzemieślników, czeladników, komorników, przekupniów, rybaków oraz łanów uprawnych należących do poszczególnego ośrodka itp. Uiszczany podatek był więc nie tylko szosem, lecz także poborem płaconym przez ludność pracującą i od obiektów przemysłowych. Dlatego informacje zawarte w deklaracjach stanowią materiał niezwykle interesujący, pozwalający lepiej wnikać w zbyt słabo znaną dotąd strukturę wewnętrzną niektórych przynajmniej miast warmińskich w okresie Odrodzenia⁴⁾. Przykładowo umożliwiają one obliczenie przybliżonej liczby mieszkańców, charakterystykę ich różnicowania zawodowego, zbadanie roli rzemiosła itp.

Przy publikacji deklaracji podatkowych miast warmińskich zastosowano na ogół wiernie ich pisownię XVI-wieczną, usuwając tylko zdwojenia spółgłosek na końcu wyrazów i modernizując wielkie litery. Ze względów praktycznych ujednociono także zestawienia cyfrowe, wprowadzając wszędzie układ kolumnowy oraz ujednociając następujące skróty: Mk. = Marke (tj. grzywna), Gr. = Groschen (grosz) i Sch. = Schilling (szeląg).

Należy zaznaczyć, że w drugiej połowie XVI wieku grzywna pruska liczyła 20 groszy, a grosz — 3 szelągi.

1.

25 marca 1572

Deklaracja podatkowa Rady miejskiej Dobrego Miasta.

Or.: Arch. Główne Akt Dawnych w Warszawie, Arch. Skarbu Koronnego, Dz. I, 52, k. 704. Składka papierowa, 4-stronicowa, 20 × 30,5 cm, zapisana tylko na pierwszej stronie. Pismo czytelne, neogotyckie, atrament koloru ciemnobrązowego. Pieczęć wycięta. Na odwrocie czwartej strony u dołu inną ręką XVI w. „Civitas Gutstadt”.

Anno 1572 haben wir, Burgermeister und Radtmanne der Stadt Gutdstadt, die konigliche Exaction oder Schosz ausz berürter Stadt eingenomen, wie volget:

	Mk.	Gr.
Der Huben seint 47, facit am Gelde	23,5	—
Die am Rynge wohnen seint 31, facit	12	8
Die in den Gassen wohnen seint 86, facit	17	4
Buden in den Gassen und an den Mauren 45, facit	2,5	7
Hockenbuden seint 12, facit	4	4
Vorstedter auf den Garten seint 14, facit	4	4
Handtwercker seint 84, facit	16,5	6

⁴⁾ Deklaracje dla miast województwa chełmińskiego, a w szczególności pomorskiego posiadają podobną wartość. Zostały one wykorzystane dla obliczeń statystycznych w pracy: Atlas Historyczny Polski: Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku, s. 67 i nast.

Handwercksgesellen seint 11, facit	—	5,5
Branteweingroppen seint 7, facit	8	8
Branteweinschencker seint 6, facit	—	36
Eine Walckmülle, zwey Loemüllen, facit	1,5	6
Instleutte und Losgenger facit	—	17

Summa Summarum aller Einahme desz Schosses 94 Mk. 5,5 Gr., welche Summa wir obgenante Burgermeister und Radtman yn Gudtstadt dem edlen und ehrvesten Hern Johanni von Hatten¹⁾, Schaffer²⁾ auf Heilspzpergh³⁾, den 25 Martii im Jare, wie oben, uberantwortet haben. Zu Urkunt mit unserm der Stadt Insiegil dieses beglaubiget.

2.

20 marca 1572

Deklaracja podatkowa Rady miejskiej Lidzbarka Warmińskiego.

Or.: Arch. Główne Akt Dawnych w Warszawie, Arch. Skarbu Koronnego, Dz. I, 52, k. 718—718v. Składka papierowa, 4-stronicowa, 21 × 33 cm, zapisana na dwóch pierwszych stronach. Pismo czytelne, neogotyckie, atrament koloru ciemnobrązowego. U dołu drugiej strony ślady okrągłej pieczęci w brązowym wosku o średnicy 35 mm.

Anno 1572, den 20 Tagk des Monats Martii haben wihr, Burgermeister und Radt der bisschofflichen Stadt Heilspzpergk, konigliche Contribution laut und vormoge des Warschauyschen Universalis eingefordert und gemanet, wie volget:

	Mk.	Gr.
Item 78 halbe Erbe, am Ringe und in den Gassen gelegen, von iederm Erbe 8 Gr.	31	4
Item 74 Viertel Erbe, in den Gassen gelegen, von iderm Erbe 4 Gr.	14	16
Item 56 Buden, zwischen den Heusern unnd Mauer gelegen, von der Bude 1 Gr.	2	16
Item 13 Vorsteter, so auf Garten wonen, von iderm 6 Gr.	3	18
Item 98 Handtwercksleute zalen vom Handtwercke 4 Gr.	19	12
Item 57 Huben von ieder per 10 Gr.	28	10
Item 13 Brandtweingroppen zalen von iderm 24 Gr.	15	12
Item 13 Hocker und Hockerinne zu 7 Gr.	4	11
Item 23 Instleute zalen zu 2 Gr.	2	6
Item 12 Handtwercksgesellen pro 0,5 Gr.	—	6
Item 37 Huben im Dorf Marckaim ¹⁾ ; zalen von der Hube 10 Gr.	18	10
Item Gertner doselbst zalet	—	6

Summa Summarum alles koniglichen Schosses ist 142 Mk., 7 Gr., welche Summa wihr dem edlen erendtvhesten hern Johan

1 a—a) Na marginesie.

¹⁾ Jan von Hatten (Starszy) od r. 1567 ekonom biskupi.

2 ¹⁾ Markajmy, pow. lidzbarski; wieś należąca do miasta Lidzbarka Warm.

von Hatten, Scheffern uf Heilspergk, bahr volkomen erlegt und vorantwort.

Des zu Urkundt mehrer Sicherheit der Warheit haben wihr der Stadt groses Insiigel hirunden auffgedruckt.

Gescheen am Tage und Jahr, wie oben.

3.

19 marca 1572

Deklaracja podatkowa Rady miejskiej Starego Miasta Braniewa.

Or.: Arch. Główne Akt Dawnych w Warszawie, Arch. Skarbu Koronnego, Dz. I, 52, k. 738—738v. Składka papierowa, 4-stronicowa, 20 × 30 cm; zapisane tylko 2 pierwsze strony. Pismo czytelne, neogotyckie, atrament koloru ciemnobrązowego. U dołu drugiej strony ślad okrągłej pieczęci o średnicy 40 mm. Na odwrocie czwartej strony u dołu inną ręką XVI w. „Antiqua Braunsbergk”.

Wir Burgermeister unnd Rathmanne der Alten Stadt Braunsbergk bekennen hiemit offentlich, das wir den koniglichen Schosz, so im LXX^{en} iare zu Warschaw verwilliget noch Laut eines Registers, welchs uns von dem hochwirdigen Herren Martino Cromero, des Bistumbs Ermelanth Coadiutore, unserm gnedigen Herren, uberschickt, getreulich eingemanet unnd entpfangen haben, wie folget:

	Mk.	Gr.	Sch.
Item von 26 Heusern, so am Ringe gelegen, vom iederem zu 8 Gr. entpfangen, thut	10	8	—
Item von 193 Heusern, in den Gassen hin unnd her gelegen, von iederem zu 4 Gr. entpfangen, ist	38	11	1,5 ^{a)}
Item von den Hanttwercksleutten in unnd ausserhalb der Stadt, der gewesen 129, von iederem zu 4 Gr. entpfangen, thut	25	17	1,5 ^{b)}
Item von 39 Hanttwercksgesellen von iederem ein Halben Gr. entpfangen, thut	—	19	1,5
Item von den Buden aus der ganczen Stadt umbher zu 1 unnd auch zu 2 Gr. entpfangen, thut	6	15	—
Item von 5 gebrantte Weingrapen von iederem zu 24 Gr. entpfangen, thut	5	8 ^{c)}	—
Item von den gebrantte Weinschencker von iederem zu 6 Gr. entpfangen	—	18	—
Item von den Gertnern, so umbher vor der Stadt wonen, zu 6 Gr. entpfangen	15	2	1,5
Item von den Fischern, so uff dem Flusz der Passarien ¹⁾ an der Stadt fischen, zu 8 Gr. entpfangen	1	18	—

3 a) *Dokładnie winno być 38 Mk. i 12 Gr.*

b) *Dokładnie winno być 25 Mk. i 16 Gr.*

c) *Faktycznie winno być 6 Mk.*

1) *Rzeka Pastęka.*

Item von 50 Huben unnd 39,5 Morgen, so den Geistlichen, Burgern unnd Vorstetten zukommen, empfangen	75	13	0,5
Item von 462 Morgen, so in den Awen gelegen unnd der Geistlichkeit unnd den Burgern zukommen, von iederem Morgen 1 Sch. empfangen, thut	7	14	—
Item von der Pauer Huben 122 unnd 15,5 Morgen, so zur Stadt gehörigk, von ieder Huben 10 Gr. und von iederem Morgen 1 Sch. empfangen, thut	61	5	0,5

Summa Summarum des ganczen Schosses 260 Mk., 10 Gr., 1 Sch.^{d)}.

Des zu Urkunth haben wir diese konigliche Exaction mit unsen Stadtsigil wissentlich bekrefftigen lossen unnd dieselben unserm geschwornen Secretario Bartholomeo Raphael versiegelt uberreichet, dem edlen unnd erenvhesten Herrn Johan von Hatten, uff Heilszbergk Scheffern, zu uberantwortten. Geschehen den 19^{den} Martii im Jare des Herren tausent funffhundert unnd im zwei unnd siebenzigsten.

STANISŁAW HERBST

PLAN PISZA Z KRĘGU NAROŃSKIEGO

(POLSKI PRZYCZYNEK DO ZAGADNIENIA „MIASTA IDEALNEGO”)

1. Zbiory Saskiej Biblioteki Krajowej w Dreźnie posiadają piękny, rękopiśmienny atlas planów twierdz, sporządzony przez Jana Jerzego Maksymiliana Fürstenhoffa (1686—1753) dla elektora i króla polskiego Augusta II¹⁾. W części poświęconej Polsce (w t. II) atlasu znajduje się *Plan von Iohannsburg in Preussen*, choć przedstawione na nim miasto (Pisz) znajdowało się wówczas poza granicami Rzeczypospolitej.

Mówiąc „wówczas” wypada przeprowadzić datowanie. Otóż inne datowane plansze atlasu nie przekraczają 1716 r. — byłaby to więc orientacyjna granica *a quem* również pierwowzoru planu, gdyż jednolite graficznie opracowanie atlasu pokrywa różnorodną proveniencję treści poszczególnych plansz. Poszukując terminu *post quem* sięgamy do znanego planu Pisz — Giesego z 1684 r. oraz historii miasta²⁾. „W r. 1679 pożar zniszczył połowę miasta... oraz wszelkie umocnienia”. Sytuacja polityczna za panowania Sobieskiego,

3 d) Podsumowanie jest błędne. Z podliczenia wypadają 243 Mk., 148 Gr., 7 Sch., co równa się 250 Mk., 10 Gr., 1 Sch.

¹⁾ Friedrich Schnorr v. Carolsfeld, *Katalog der Handschriften d. Königlichen Öffentlichen Bibliothek zu Dresden*, Leipzig 1882, t. III, s. 298; Karol Buczek, *Polonica kartograficzne w zbiorach Saskiej Biblioteki Krajowej w Dreźnie*, *Wiadomości Geograficzne*, XI (1933), nr 1—2, s. 3.

²⁾ A. Boetticher, *Die Bau und Kunstdenkmäler d. Provinz Ostpreussen*, VI, Königsberg 1896; G. Ch. Pisanski, *Collectanea zu einer Beschreibung der Stadt Johannisburg in Preussen (1748)*, *Mitteilungen der Litterarischen Gesellschaft Masovia*, VIII (1900), s. 48; Joanna Maciejewska, *Z dziejów zamku krzyżackiego w Pieszku*, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1960, nr 2, s. 239 n.; tejsze, *Rozwój przestrzenny Piszka*, *Komunikaty Maz.-Warm.* 1962, nr 2, s. 404—409. Widok Pisz z dzieła Hartknoch a z r. 1684 odnosi się niewątpliwie do czasów poprzedzających pożar 1679 r. — przedstawia miasto otoczone parkanem — piotem (stąd nazwa przedmieścia Zapioć) nie sprężone z fortyfikacjami zamku.